

سوءاستفاده از وضعیّت اقتصادی مسلّط در حقوق رقابت

سیامک پاکباز

سرشناسه : پاکبان، سیامک، ۱۳۶۳ -
 عنوان و نام پدیدآور: سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق
 رقابت / سیامک پاکبان؛ بادبیاچه سیدحسن میرحسینی
 مشخصات نشر: تهران: نشر میزان، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.
 فروست: تهران: نشر میزان؛ ۸۳۵
 شابک: 978-964-511-634-5
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس
 موضوع: حقوق رقابت
 موضوع: حقوق تجارت
 شناسه افزوده: میرحسینی، سیدحسن، ۱۳۳۴ - دیباچه
 رده بندی کنگره: ۹س۲/پ/۸۰۱ HB
 رده بندی دیویی: ۳۰۶/۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۵۴۷۴۰

۸۳۵
 نشر میزان
 سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق رقابت
 سیامک پاکبان
 چاپ اول: بهار ۱۳۹۴
 قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان
 شمار: ۵۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۶۳۴-۵

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
 واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۵۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
 وبسایت: www.mizan-law.ir mizannasher@yahoo.com پست الکترونیکی:

فهرست مطالب

فهرست علائم اختصاری	۵
پیش‌گفتار	۱۳
مقدمه	۱۵

بخش اول: اجزای تشکیل‌دهنده‌ی سوءاستفاده از موقعیت مسلط

فصل اول: موقعیت مسلط	۲۳
مبحث اول: جایگاه «بازار مرتبط» در موقعیت مسلط	۲۳
گفتار اول: اهمیت تعریف بازار مرتبط	۲۳
گفتار دوم: تعریف بازار مرتبط	۲۶
گفتار سوم: انواع بازار مرتبط	۲۸
بند اول: بازار محصول مرتبط	۲۸
بند دوم: بازار جغرافیایی مرتبط	۳۲
بند سوم: بازار موقت	۳۵
مبحث دوم: مفهوم و انواع موقعیت مسلط	۳۶
گفتار اول: مفهوم موقعیت مسلط	۳۷
گفتار دوم: انواع موقعیت مسلط	۴۳
بند اول: موقعیت مسلط منفرد	۴۳
بند دوم: موقعیت مسلط جمعی یا مشترک	۴۳
مبحث سوم: شکل‌گیری موقعیت مسلط	۴۶

- ۴۶..... گفتار اول: سهم بازار
- ۵۲..... بند اول: مشکلات ارزیابی تسلط بر مبنای سهم بازار
- ۵۴..... بند دوم: سهم بازار و قدرت بازار
- ۵۵..... بند سوم: شاخص لرنر (Lerner Index)
- ۵۷..... گفتار دوم: موانع ورود به بازار
- ۶۲..... گفتار سوم: رفتار مستقل از رقیب
- ۶۴..... گفتار چهارم: وابستگی اقتصادی
- ۶۵..... بند اول: مفهوم وابستگی اقتصادی در نظام حقوقی آلمان
- ۶۶..... بند دوم: مفهوم وابستگی اقتصادی در نظام حقوقی فرانسه
- ۷۰..... گفتار پنجم: سایر عوامل
- ۷۲..... فصل دوم: سوء استفاده
- ۷۲..... مبحث اول: مفهوم «سوء استفاده»
- ۸۱..... مبحث دوم: انواع رفتارهای سوء استفاده آمیز
- ۸۱..... گفتار اول: سوء استفاده‌های استثمارگرانه یا سودجویانه
- ۸۲..... گفتار دوم: سوء استفاده‌های ضد رقابتی یا محروم‌کننده
- ۸۳..... گفتار سوم: سوء استفاده‌های تلافی جویانه

بخش دوم: مصادیق، معافیت‌ها و جبران سوء استفاده از موقعیت مسلط

- ۸۷..... فصل اول: مصادیق سوء استفاده از موقعیت مسلط
- ۸۸..... مبحث اول: سوء استفاده‌های مبتنی بر قیمت
- ۸۸..... گفتار اول: قیمت‌گذاری غیرمنصفانه
- ۸۹..... بند اول: گران فروشی
- ۹۳..... بند دوم: ارزان فروشی
- ۹۴..... گفتار دوم: قیمت‌گذاری تهاجمی
- ۱۰۰..... گفتار سوم: قیمت‌گذاری تبعیض آمیز
- ۱۰۵..... مبحث دوم: امتناع از عرضه
- ۱۰۶..... گفتار اول: ممنوعیت امتناع از عرضه

۱۱۱.....	گفتار دوم: دکترین امکانات اساسی
۱۱۶.....	مبحث سوم: تحمیل شروط قراردادی غیرمنصفانه
۱۱۸.....	مبحث چهارم: تحمیل شرایط و تعهدات اضافی
۱۲۵.....	مبحث پنجم: تخفیف دادن
۱۲۶.....	گفتاراول: انواع تخفیف
۱۲۶.....	بند اول: تخفیف بر اساس میزان مصرف
۱۲۶.....	بند دوم: تخفیف بر اساس افزایش حجم سالانه‌ی خرید
۱۲۷.....	بند سوم: تخفیف در ازای خرید انحصاری
۱۲۷.....	بند چهارم: تخفیف‌های طراحی شده علیه رقا
۱۲۸.....	گفتار دوم: ارزیابی انواع تخفیف طبق ضوابط حقوق رقابت
۱۳۲.....	مبحث ششم: تملک سرمایه و سهام شرکت‌ها
۱۳۴.....	مبحث هفتم: ممنوعیت اعطای کمک‌های دولتی
۱۳۶.....	گفتاراول: ارکان این ممنوعیت
۱۳۶.....	بند اول: تعریف کمک دولتی
۱۳۸.....	بند دوم: شکل کمک دولتی
۱۳۹.....	بند سوم: تبعیض‌آمیز بودن کمک
۱۴۱.....	بند چهارم: اختلال در رقابت
۱۴۳.....	گفتار دوم: استثنائات این ممنوعیت
۱۴۵.....	مبحث هشتم: سوءاستفاده‌های مبتنی بر حقوق مالکیت فکری
۱۴۶.....	گفتاراول: رابطه‌ی حقوق مالکیت فکری و وضعیت مسلط
۱۵۲.....	گفتار دوم: معیار سوءاستفاده از حقوق مالکیت فکری
۱۵۵.....	گفتار سوم: مصادیق سوءاستفاده از حقوق مالکیت فکری
۱۵۵.....	بند اول: امتناع از واگذاری لیسانس
.....	بند دوم: تعیین قیمت‌های ناعادلانه برای محصولات مورد حمایت حقوق مالکیت فکری
۱۵۸.....	
۱۶۱.....	بند سوم: حق‌الامتیازهای اجحاف‌آمیز
۱۶۴.....	فصل دوم: معافیت‌های سوءاستفاده از موقعیت مسلط

مبحث اول: معافیت‌های سوءاستفاده از موقعیت مسلّط در نظام‌های حقوقی مختلف	۱۶۴
مبحث دوم: معافیت‌ها در مقرّرات رقابت ایران	۱۶۸
مبحث سوم: معافیت‌های مالکیت فکری از شمول قواعد حقوق رقابت	۱۷۰
گفتار اول: معافیت‌های کلی	۱۷۲
گفتار دوم: معافیت‌های موردی (انفرادی)	۱۷۶
فصل سوم: جبران سوءاستفاده از موقعیّت مسلّط	۱۷۹
مبحث اول: جبران سوءاستفاده در مقرّرات رقابت اتّحادیه‌ی اروپا	۱۷۹
گفتار اول: شیوه‌های جبران	۱۸۰
بند اول: جبران‌های ساختاری	۱۸۱
بند دوم: جبران‌های رفتاری	۱۸۲
گفتار دوم: دو محک حقوقی و اقتصادی (رفاه اجتماعی) در انتخاب جبران مناسب	۱۸۴
بند اول: محک حقوقی	۱۸۴
بند دوم: محک اقتصادی (رفاه اجتماعی)	۱۸۶
مبحث دوم: جبران سوءاستفاده در مقرّرات رقابت ایران	۱۸۹
گفتار اول: شیوه‌های جبران	۱۹۰
بند اول: جبران‌های ساختاری	۱۹۰
بند دوم: جبران‌های رفتاری	۱۹۲
گفتار دوم: پرداخت خسارت	۱۹۴

نتیجه	۱۹۷
-------	-----

فهرست منابع	۲۰۳
-------------	-----

نخست: منابع فارسی	۲۰۳
-------------------	-----

الف: کتاب‌ها	۲۰۳
--------------	-----

ب: مقالات	۲۰۳
-----------	-----

ج: جزوات درسی	۲۰۴
---------------	-----

د: پایان نامه‌ها	۲۰۴
------------------	-----

فهرست مطالب □ ۱۱

دوم: منابع انگلیسی	۲۰۴
الف) کتاب‌ها	۲۰۴
ب) مقالات	۲۰۸
ج) رویه‌های قضایی	۲۱۲
د) آیین‌نامه‌ها و رهنمودها:	۲۱۵
ه) قوانین:	۲۱۶
و) اسناد بین‌المللی:	۲۱۶
ز) وب‌سایت‌های اینترنتی:	۲۱۷

www.ketab.ir

پیش گفتار

کتاب حاضر در واقع پایان نامه‌ی دوره کارشناسی ارشد نگارنده است که با عنوان «سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق رقابت» نگاشته و در سال ۱۳۹۰ در دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی دفاع گردید و با نمره‌ی عالی مقبول اساتید فن افتاد.

پس از ایجاد ایده و انگیزه‌ی تحقیق در خصوص موضوع که البته با پیشنهاد استاد عزیزم جناب آقای دکتر عبدالرسول قدک صورت گرفت، به تحقیق در منابع فارسی و یافتن اندک مطالبی در این خصوص پرداختم. اما هرچه بیشتر در دنیای حقیقی و مجازی جستجو می‌کردم، کمتر می‌یافتم. البته ناگفته نماند حاصل این جستجو تنها یکی دو مقاله و چند پایان نامه بود که بیشتر به کلیات حقوق رقابت پرداخته بودند تا به اصل موضوع و البته به فراخور مباحث به همگی آنها اشاره خواهد شد.

پس از نوبدی از یافتن منابع داخلی، به سراغ منابع غیرفارسی رفتم. عجیب بود؛ انگار همگی کشورها و نظام‌های حقوقی دنیا از ما جلوتر بودند. از آفریقای جنوبی گرفته تا استرالیا و بوسنی هرزگوین و هند و ... بدیهی است نیازی به ذکر از نظام‌های حقوقی ایالات متحده و انگلیس و اتحادیه اروپا نیست که حداقل یک قرن بیشتر از ما به تحقیق و پژوهش و سرانجام ایجاد رویه‌ی قضایی در خصوص این موضوع خاص پرداخته اند. عزم جزم هر لحظه که به منابع غیرفارسی بیشتری دست می‌یافتم جزم‌تر و راسخ‌تر می‌شد. با کوهی از متون و منابع معتبر و رویه‌های قضایی و قوانین مختلف از کشورهای متعدد به زبانهای عمدتاً انگلیسی و بعضاً فرانسوی مواجه بودم. با گردآوری و دسته‌بندی کامل منابع و مطالب، شروع به ترجمه و نگارش و البته تطبیق مطالب نظام‌های حقوقی مختلف با نظام حقوقی ایران پرداختم.

حقوق رقابت، عرصه‌ی وسیعی است که در کشور ما کمتر به ابعاد مختلف آن پرداخته شده است. هنوز موضوعات بکر و دست نخورده‌ای وجود دارد که شاید بتوان در مورد هر یک از آنها، نه یک پایان نامه و رساله، بلکه چندین اثر متفاوت به رشته‌ی

تحریر در آورد. البته خوشبختانه با تصویب قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تشکیل شورای رقابت و مرکز ملی رقابت و شروع به کار این دو نهاد، فضای مناسبی جهت کار در این زمینه‌ها باز شده است که امیدوارم دانشجویان مقاطع ارشد و دکتری حقوق و به ویژه گرایش‌هایی مثل حقوق مالکیت فکری، حقوق اقتصادی و حقوق تجارت بین الملل، تولید علم بیشتری در این زمینه داشته باشند.

لازم می‌دانم از اساتید محترم خویش، جناب آقای دکتر عبدالرّسول قدک (استاد محترم راهنما) که حقیقتاً همچون پدری دلسوز و مهربان برای همه‌ی دانشجویان حقوق جانفشانی می‌کنند و جناب آقای دکتر میرقاسم جعفرزاده (استاد محترم مشاور) و همچنین جناب آقای دکتر هادی وحید (استاد محترم داور) که زحمت مطالعه و بررسی این اثر را به جان خریدند تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین از پدر و مادر عزیزم که همواره حامی من بودند و همراه و همراز مهربانم خانم فاطمه ابراهیمی سپاسگزارم.

در پایان معتقدم حوزه‌ی حقوق رقابت و قانون اصل ۴۴، یکی از وسیع‌ترین، بکرترین و پرچالش‌ترین حوزه‌هایی است که دانشجویان عزیز می‌توانند با تحقیق در آن، به همه‌ی زوایای پیدا و پنهان آن حوزه بپردازند. همچنین لازم می‌دانم صمیمانه دست همه‌ی کسانی را که با ارائه‌ی نظرات، انتقادات و پیشنهادات خود مرا در تکمیل و رفع نواقص این اثر یاری می‌کنند، بفشارم.^۱

امروزه با تنوع یافتن هرچه بیشتر فعالیت‌های تجارتي و رقابتي و رشد روزافزون کشورهای در حال توسعه، امکان رقابت بين واحدهای اقتصادی در اینگونه جوامع بیش از پیش دیده می‌شود. همچنین با توجه به اینکه هدف اصلی از انجام فعالیت‌های تجاري و اقتصادی، کسب سود و منافع بیشتر می‌باشد، واحدهای اقتصادی از هیچ اقدام و تلاشی در به دست آوردن منافع بیشتر از بازار و ایجاد تسلط در بازار دریغ نمی‌کنند. از طرفی، گاهی میل این واحدهای اقتصادی به کسب سود بیشتر و تسلط بر بازار، سبب به کارگیری اقداماتی جهت بیرون راندن رقبای بازار و یا ممانعت از ورود آنها به بازار و گسترش اهداف خود در بازار شده است.

از این رو، حقوق رقابت با ممنوع کردن این اقدامات که از آن به رویه‌های ضد رقابتي در قوانین رقابت یاد می‌شود و اعمال ضمانت اجرای مناسب در خصوص آن، سعی در سالم سازی فضای بازار و حفظ رقابت مشروع دارد. این رویه‌های ضد رقابتي، طیف وسیعی از اقدامات غیر قانونی را در بر می‌گیرند که توسط بنگاه‌های فعال در بازار صورت می‌گیرد و سبب اختلال در رقابت سالم می‌گردند.^۱

و اما یکی از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین رفتارهای ضد رقابتي در کلیه سیستم‌های حقوقی، «سوء استفاده از موقعیت مسلط»^۲ می‌باشد. به همین دلیل بخش مهمی از قوانین رقابت در سیستم‌های حقوقی ملی و فراملی به کنترل این پدیده و برخورد با آن اختصاص یافته است.

در اروپا، ماده‌ی ۸۲ «معاهده‌ی اتحادیه‌ی اروپا»^۳ به این موضوع اختصاص یافته است و در امریکا، این رفتار ضد رقابتي طبق ماده‌ی ۲ «قانون شرم»^۴ ممنوع شده

۱. جوادی، ساناز، تبانی در حقوق رقابت، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸-۸۹.

2. Abuse of Dominant Position.

3. European Community Treaty.

4. Sherman Act.

است. قانون‌گذار ایران نیز برای نخستین بار با وضع مقرراتی در فصل نهم از «قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۸۷/۳/۲۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام»^۱ قواعد نسبتاً جامعی درباره‌ی حقوق رقابت و جلوگیری از انحصار مقرر داشته است و بند «ط» از ماده‌ی ۴۵ را به سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط اختصاص داده است.

وضعیت اقتصادی مسلط، به واسطه‌ی علل گوناگونی قابل تحقق می‌باشد. وجود امتیازهای دولتی، توانایی تولید با هزینه‌ی پایین به واسطه‌ی در اختیار داشتن منابع و مواد اولیه‌ی ارزان قیمت، موقعیت جغرافیایی دارای مزیت و سابقه‌ی طولانی فعالیت در بازار محصولی خاص را باید از عوامل مهم ایجاد موقعیت برتر اقتصادی دانست. اما آنچه در تمام این موارد مشترک است قواعد خاصی است که حدود فعالیت واحد اقتصادی دارای موقعیت مسلط را معلوم می‌کند. به موجب ضوابط حقوق رقابت، هیچ یک از فعالان تجاری نمی‌تواند به شکل یک جانبه و یا با انعقاد توافق، موجبات اختلال در روند رقابتی بازار را فراهم آورد. واحد اقتصادی دارای موقعیت مسلط به واسطه موقعیت خاص خود، دارای محدودیت‌های بیشتری نسبت به سایر فعالان تجاری می‌باشد.

بنابراین آنچه به عنوان سوءاستفاده از موقعیت اقتصادی مسلط مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، مجموعه رفتارهایی است که تحقق آن مشروط به وجود وضعیت برتر اقتصادی است و بدون آن قابل تحقق نیست.

در بررسی توافقات مبتنی بر موقعیت مسلط، از ابتدا این مسئله مطرح بوده است که وجود وضعیت برتر اقتصادی چه تأثیری در اعتبار رفتارهای فعالان تجاری دارد؟ آیا باید تمام قراردادهای مبتنی بر چنین موقعیتی را فاقد اعتبار اعلام کرد یا اینکه می‌توان با تحلیل‌های مختلف اقتصادی، برخی از آنها را معتبر و صحیح دانست؟ پاسخ به این

۱. از این پس در این تحقیق، به منظور جلوگیری از تکرار عنوان کامل «قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی»، از آن با عنوان مختصر «قانون اصل ۴۴» یاد می‌شود. البته لازم به ذکر است عنوان اولیه‌ی این قانون، «قانون اصلاح مواد از قانون برنامه‌ی چهارم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی» بود. لیکن بر اساس ماده واحده‌ی مصوب ۱۳۸۹/۱۲/۱۱ این عنوان به «قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی» اصلاح گردید.

سؤال مستلزم شناخت صحیحی از مفهوم و عناصر تشکیل دهنده‌ی سوءاستفاده از موقعیت مسلط است. پس از تبیین این موارد معلوم می‌شود که آیا به صرف تحقق و ایجاد یک موقعیت برتر اقتصادی برای یکی از فعالان تجاری موجود در بازار، نقض حقوق رقابت به شمار می‌آید یا خیر.

در نهایت لازم به ذکر است که در سال‌های پس از تصویب قانون اصل ۴۴، مباحث مربوط به حقوق رقابت با جدّیت بیشتری در حقوق داخلی، مطرح می‌شود. گواه این مطلب در سطح آکادمیک، تمایل روزافزون دانشجویان گرایش‌های مختلف رشته‌ی حقوق به انجام تحقیق و پژوهش در زمینه‌ی حقوق رقابت، و در سطح اجرایی، تصویب قانون مذکور و آیین‌نامه‌های مرتبط با آن و نیز تشکیل شورای رقابت و رسیدگی به رفتارهای ضدّ رقابتی می‌باشد.

کتاب حاضر در قالب دو بخش گردآوری شده است. در بخش اوّل که «اجزای تشکیل دهنده‌ی سوءاستفاده از موقعیت مسلط» نامگذاری شده است، ابتدا به بررسی «موقعیت مسلط» در فصل اوّل و سپس به مطالعه‌ی «سوء استفاده» در فصل دوم، به عنوان اجزای تشکیل دهنده‌ی این رویه‌ی ضدّ رقابتی خواهیم پرداخت. در بخش دوم که عنوان «مصادیق، معافیت‌ها و جبران سوءاستفاده از موقعیت مسلط» را بر آن نهاده ایم، در فصل اوّل به مطالعه‌ی مصادیق سوءاستفاده از موقعیت مسلط پرداخته، در فصل دوم، معافیت‌های این رویه‌ی ضدّ رقابتی را مورد بررسی قرار داده و در نهایت در فصل سوم، جبران سوءاستفاده از موقعیت مسلط را مطالعه خواهیم نمود.